

So, we can say that spiritual beliefs shape their system of values and attitudes to difficult life's situations. We assume that the influence of the spiritual on people's behavior in a stressful situation may be different depending on to which denominations belong the respondents.

*Key words:* the hardiness of personality, spirituality, mental health.

УДК 159.22

*Шамич О.М.*

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Шамич О.М.* Психологічні особливості самореалізації людей з інвалідністю в спортивній діяльності. У статті розкрито психологічні особливості самореалізації людей з інвалідністю в сучасному суспільстві як аспект соціальної проблеми інтеграції за принципом «рівний-рівному». Розкрито психологічні можливості спорту як діяльності, що створює умови для розвитку особистісного потенціалу та резервів для досягнення життєвих цілей, самовдосконалення та самореалізації. Висвітлено психологічні особливості тренувально-змагального процесу як чинника розвитку особистості в параолімпійському спорті.

*Ключові слова:* самореалізація, саморозуміння, інвалідність, параолімпійський спорт

*Шамич А.Н.* Психологические особенности самореализации людей с инвалидностью в спортивной деятельности. В статье раскрыты психологические особенности самореализации людей с инвалидностью в современном обществе как аспект социальной проблемы интеграции по принципу «равный-равному». Раскрыты психологические возможности спорта как деятельности, которая создает условия для развития личностного потенциала и резервов для достижения жизненных целей, самосовершенствования и самореализации. Отражены психологические особенности тренировочно-соревновательного процесса как фактора развития личности в паралимпийском спорте.

*Ключевые слова:* самореализация, самопонимание, инвалидность, параолимпийский спорт.

**Вступ.** Останнім часом став оформлятися відчутний соціальний запит на психологічні дослідження людей з інвалідністю, хоча потреба в цьому існувала давно – кількість людей, яким поставлений діагноз того чи іншого ступеня інвалідності, нажаль, зростає. Відповідно перед сучасним суспільством гостро постає проблема інтеграції людей з обмеженими можливостями в соціальне середовище, базуючись на принципі «рівний-рівному».

Актуальність даного дослідження визначається практичною необхідністю у визначенні факторів внутрішньої рівноваги і розвитку особистості людей з інвалідністю, що сприятимуть виробленню її адекватної соціальної поведінки та самореалізації.

Аналіз проблеми інвалідності свідчить про різноманітність підходів до її розгляду – від неприйняття та ізоляції як «неповноцінних членів» до необхідності інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, створення для них безбар'єрного середовища. З точки зору дефектології, особа, розвиток якої ускладнений дефектом, не просто менш розвинена чим інші, вона розвинена по-іншому. Коли така особа потрапляє в середовище здорових людей, у неї виникає новий досвід, як наслідок, нова інформація про себе, яка, можливо, не співпадає з минулим досвідом і оцінкою себе. Таким чином, інтеграція в середовище здорових людей – це принципово інша життєва ситуація, яка неминуче впливає на подальший особистісний розвиток.

У сучасних дослідженнях осіб з інвалідністю все частіше на передній план висуваються загальнопсихологічні і соціально-психологічні проблеми, а саме порушення виступає не стільки як поле для корекційної роботи психолога, скільки як умова або система умов для неї [7]. Сфера уваги психологічних досліджень спрямована на вивчення і розвиток ресурсів адаптації і самореалізації осіб з інвалідністю. Суб'єктивним аспектом якості життя людей з інвалідністю є психологічне благополуччя особистості, що є інтегральною самооцінкою само-ефективності в певних умовах розвитку. Провідна роль в просуванні до реалізованої якості життя осіб з інвалідністю належить їх психологічним ресурсам, а також ставленню до власної інвалідності і самоставленню.

У англійській термінології все частіше вживається поняття «challenged» (від слова «challenge» – «виклик»). Російські психологи [4] це поняття трактують як «виклик», що дозволяє по-іншому підійти до усієї проблематики інвалідності. Априорі несприятлива для людини ситуація інвалідності, навіть вродженої, з точки зору сучасних поглядів на психологію особистості і психологію здоров'я, не може розглядатися як така, що однозначно детермінує проблеми адаптації і соціалізації людини. Ще А. Адлером був описаний феномен компенсації, згідно з яким люди, які опиняються в певному сенсі «органічно неповноцінними», розвивають інші функції на більш високому рівні.

Отже, залежно від ставлення людини до «виклику», інваріантного комплексу особистісних характеристик, виникають абсолютно різні не лише психологічні, але і медичні наслідки – типи ставлення до хвороби, життєві плани, цілі, досягнення та ін.

Розрізняючи можливе ставлення людини до виклику інвалідності як до *проблеми* або як до *завдання*, сприйняття цього виклику як проблеми, в першу чергу, проявляється в усвідомленні себе як проблемного і, в крайньому варіанті, це проявляється у вигляді споживацької, утриманської установки, де інвалідність відіграє роль засобу рентної діяльності. Якщо ж виклик сприймається як завдання, то, навпаки, людина відмовляється вважати себе не такою, як інші, відносити себе в окрему категорію, а, навпаки, прагне максимально, спираючись на внутрішні ресурси, «орієнтуватися на дію» в термінах теорії саморегуляції [7].

Зокрема, потужним стимулом для мобілізації резервних можливостей організму, для усвідомлення людей з важкими хворобами або травмами перспектив до подолання своїх вад та повноцінного інтегрування у суспільство, став паралімпійський спорт [2]. Він відіграє важливу соціалізуючу та інформуючу роль, привертаючи увагу громадськості до проблем інвалідності, підтримки їх гідності, прав і благополуччя людей, що мають статус людини з інвалідністю [5]. Тим більше, безцінним є гуманістичний сенс різноманітних спортивних змагань осіб з інвалідністю, оскільки вони дозволяють таким людям «повернутися в суспільство».

Разом з тим, залучення людей з обмеженими можливостями у спортивну діяльність відіграє велике соціальне значення не тільки для такої людини, але й для суспільства в цілому [1]. Саме такий підхід є яскравим відображенням гу-

маністичних тенденцій розвитку сучасного суспільства. Адже, як зазначається, відносно ще до донедавна, інваліди вважалися свого роду «меншинами» суспільства і зазнавали дискримінації або сегрегації від решти «нормальних» людей в суспільстві [10], [11].

За результатами досліджень, здійснених M.S. Omar-Fauzee та ін., основними мотивами занять людей з інвалідністю спортом є можливість самореалізації, отримання задоволення, підтримки, нагород, а також фізичного розвитку та зменшення стресу [15].

Також сучасні психологічні дослідження свідчать про те, що заняття людьми з інвалідністю спортом сприяють зміцненню ідентичності, поліпшення стану здоров'я самовдосконалення/підвищення спортивної кваліфікації та компетентності, конкурентоспроможності, формуванню позитивного ставлення до життя, бажанню здобути перемогу [14]. Загалом, у спортсменів з фізичними вадами, як правило, відзначається високий рівень *внутрішньої мотивації* [9]. Дослідники відзначають, що спортсмени з інвалідністю виявляють більше прагнення до самоактуалізації своєї особистості, в порівнянні з інвалідами, які не займаються спортом.

Науковцями встановлено, що існує досить багато й інших психологічних відмінностей між людьми з інвалідністю, які займаються та не займаються спортом. Ці відмінності свідчать про виключно сприятливий вплив спортивної діяльності на представників першої групи.

Так, у дослідженнях Д.В. Маслова виявлено, що для спортсменок з інвалідністю найбільш характерний відповідально-великодушний стиль взаємодії з оточуючими: їм властива готовність допомагати іншим, підкреслений альтруїзм, розвинене почуття відповідальності, прагнення до тісної співпраці з референтною групою і доброзичливе взаємини з оточуючими. Для молодих жінок з інвалідністю, які спортом не займаються, властивий залежно-слухняний стиль міжособистісного спілкування: вони відзначаються повною залежністю від думки оточуючих, покірністю, підвищеним почуттям провини а також запальністю і недружелюбністю по відношенню до інших людей. Спортсменки з інвалідністю є більш відкритими до спілкування, великодушними, впевненими в собі і своїх здібностях а також вони більш цілеспрямовані в порівнянні з людьми з інвалідністю, які спортом не займаються [6].

Порівняльне дослідження «візковиків» спортсменів та не спортсменів показало, що спортсмени з інвалідністю відзначаються вищим рівнем самооцінки і фізичної орієнтації, ніж інваліди, що спортом не займаються [16]. Також було виявлено відмінності в таких психологічних станах як гнів та напруженість, які були найнижчими серед тих спортсменів, які відібралися до паролімпійської збірної США з баскетболу на візках, у порівнянні з тими, хто до збірної не відібрався.

Д.А. Марьясовою встановлено, що спортсмени-інваліди з ураженням опорно-рухового апарату мають більш високі показники якості життя та психосоціальної адаптації, ніж інваліди, що спортом не займаються. Паралімпійці, за даними дослідниці, використовують переважно конструктивні копінг-стратегії, їм частіше властиві демонстративні особистісні риси, у них відзначається вища

самооцінка, вища напруженість психологічних захистів, а внутрішня картина хвороби є адаптивною. В групі інвалідів, що спортом не займаються, значно вищим є вияв тривожних і депресивних симптомів, дисфорії, у них частіше відзначаються суїцидальні думки і істероїдно-іпохондричні реакції [5].

Також психологічні особливості паролімпійців ілюструють й результати досліджень, в яких порівнюються психологічні характеристики спортсменів-інвалідів із здоровими спортсменами.

Порівняльне дослідження, проведене А.А. Кулик серед спортсменів олімпійської та паролімпійської збірних команд Росії з різних видів спорту показало, що обидві групи мають високі значення за всіма шкалами «Теста життєстійкості». Такий результат, на думку автора є цілком закономірним і свідчить про вираженість у респондентів життєстійких переконань. При цьому, у паролімпійців виявилися істотно вищі показники за шкалою «прийняття ризику». Авторка схильна вважати, що це свідчить про домінування в паролімпійців переконаності в тому, що все, що з ними відбувається сприяє розвитку за рахунок видобутих з досвіду (неважливо, позитивного або негативного) знань. Що для цих спортсменів властиво розглядати життя як спосіб набуття досвіду, демонструвати готовність діяти за відсутності надійних гарантій успіху, вважаючи прагнення до простого комфорту і безпеки таким, що збіднює життя особистості. Ставлення паролімпійців до своєї діяльності як до способу набуття нового досвіду допомагає спортсменам бути відкритими для супервізії і сприймати свої невдачі і помилки як основу для формування професійної ідентичності та посилення професійної позиції [3].

Цікавим дослідниця вважає той факт, що серед респондентів обох груп не виявлено орієнтації на побудову перспективи майбутнього – при оцінці часових параметрів була визначена домінуюча спрямованість на об'єкти і події сьогодення. Вона припускає, що орієнтація на теперішнє серед осіб, включених в спорт високих досягнень, обумовлене самою специфікою професійної діяльності (досить раннє завершення кар'єри, відсутність результатів та ін.).

Також цікавим є те, що інтегральні показники оцінки якості життя і задоволеності життям, виявилися значно вищими у паролімпійців, що, очевидно, свідчить про домінування в суб'єктивній картині їх життєвого шляху активної ролі самого індивіда, про їх орієнтацію на правильність своїх переконань, значимість і важливість побудови гармонійних міжособистісних відносин. Вищі ж показники паролімпійців щодо якості життя в сфері фізичного здоров'я свідчать про достатній рівень розвитку в них особистісного адаптаційного потенціалу і механізмів контролю, які приймають форму компенсації. Загалом, в паролімпійців виявлено високий рівень розвитку особистісного потенціалу. В залежності від ситуації, в якій знаходиться суб'єкт, в них можуть актуалізуватися інструментальні ресурси, основою яких виступає соціальна підтримка [3].

Результати сучасних досліджень свідчать, що в паролімпійському спорті значно підвищується роль такого соціально-психологічного феномену як згуртованість, забезпечуючи потребу спортсменів-інвалідів в автономії і соціальній підтримці, що разом забезпечують поліпшення якості їх життя [13].

Деякі автори, порівнявши олімпійців та паралімпійців, роблять висновок, що за психологічними характеристиками та потребами вони більше схожі, ніж відрізняються [12].

Природно, що, як і у спорті здорових, різні чинники тренувально-змагального процесу можуть призводити до тимчасового виникнення в паралімпійців й негативних психічних станів – тривоги, стресу, фрустрації, психічної втоми тощо.

Так, В.В. Шубою було виявлено низку негативних чинників, які стимулюють ріст тривожності паралімпійців з ураженням опорно-рухового апарату:

- відсутність орієнтації на рівень підготовленості конкретного спортсмена і урахування його індивідуально-особистісних особливостей (100 %);
- підвищені вимоги (60 % респондентів) стосовно неадекватних можливостей спортсмена (100 %);
- суперечливі вимоги (90 %);
- ризик зазнати болю чи отримати травму, що ще більше ускладнить можливість пересування (90 %);
- стиль діяльності тренера (найчастіше – авторитарний стиль керування командою) (80 %);
- неможливість надати адекватну оцінку супернику (класифікація у видах спорту) (80 %);
- прояви особистісної агресії, яка частіше направлена на самих себе (80 %);
- соціальні наслідки результату виступу, побоювання відповідальності (75 %);
- особисті побоювання відносно результатів виступу (70 %) [8].

Також несприятливим соціально-психологічним чинником для паралімпійців є, встановлений в дослідженні P. Van de Vliet, факт не належної оцінки суспільством їх досягнень, в результаті чого виникають порушення спортивної ідентичності [17].

### **Висновки**

Як показує проведений аналіз, інвалідність може виступати і реально виступає у ряді випадків як конструктивний ресурс побудови особливої системи саморегуляції. Отже, травма може розглядатися як головний ресурс в побудові системи саморегуляції. Іншими словами, обмеження можливостей здоров'я і травма трансформуються в ресурс особистості, умови для розвитку якого значною мірою створюються в безбар'єрному соціальному середовищі.

Виходячи з гуманістичних, екзистенціальних позицій, як здоров'я, так і хвороба є способами функціонування самої особистості, її самоорганізації як самодетермінованої динамічної системи, її життєвих цінностей, цілей, перспектив, свободи вибору, інтерпретації викликів, які стоять перед нею, і вибраної стратегії реагування.

Спортивна діяльність надає можливість задоволення паралімпійцями потреби приналежності до соціальної групи, потреби в самоствердженні, інформаційних потреб та потреби у фізичному вдосконаленні.

Одним найважливіших напрямів роботи з інвалідами є адаптивна фізична культура і спорт, які здатні суттєвою мірою забезпечити їх самореалізацію та соціалізацію, попередити негативні психоемоційні прояви, забезпечити фізичну і психічну адаптацію до умов життя.

Провідними мотивами занять людей з інвалідністю спортом є можливість самореалізації, зміцнення ідентичності та конкурентоспроможності, формування позитивного ставлення до життя, отримання задоволення, підтримки, перемог та нагород, фізичний розвиток, самовдосконалення (підвищення спортивної кваліфікації та компетентності), поліпшення стану здоров'я, зменшення стресу.

**Перспектива подальших досліджень** полягає розробці необхідного наукового забезпечення повноцінного тренувально-змагального процесу паралімпійців, психолого-педагогічних засобів сприяння самореалізації людей з інвалідністю та інтеграції в суспільство.

### Список використаних джерел

1. Бойко Г. М. Самоорганізація спортсменів високої кваліфікації як суб'єктів діяльності в паралімпійському спорті / Г. М. Бойко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. - 2014. - Вип. 118(1). - С. 28-31.
2. Бріскін Ю. А. Спорт інвалідів : Підруч. / Ю. А. Бріскін. - К. : Олімп. л-ра, 2006. - 264 с.
3. Кулик А.А. Личностный потенциал как психологическое условие качества жизни (на примере спортсменов - паралимпийцев) / А.А.Кулик // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2014. - № 4 (60). – Т. 1. – С . 130 - 134.
4. Леонтьев Д.А. Личностный потенциал: структура и диагностика / под. ред. Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011. – 675 с.
5. Марьясова Д.А. Психическая адаптация спортсменов-инвалидов с поражением опорно-двигательного аппарата : автореф. дисс... канд. мед. наук: 14.01.06; 14.03.11 / Д.А. Марьясова. – М., 2013. – 25 с.
6. Маслов Д. В. Женщины в паралимпийском движении, штрих к «психологическому портрету» / Д. В. Маслов, А. А. Рудовский // Материалы I Всероссийского конгресса «Медицина для спорта». – М., 2011. – С. 269 - 276.
7. Сердюк Л.З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід / Л.З.Сердюк. – К. : Університет «Україна», 2012. – 323 с.
8. Шуба В.В. Психолого-педагогічна організація навчально-тренувального процесу паралімпійців з ураженням опорно-рухового апарату / В. В. Шуба // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - 2012. - № 7. - С. 126-129.
9. Brasile F.N. Psychological factors that influence participation in wheelchair basketball / F.N. Brasile // Palaestra. – 1988. - № 3. – P. 16 – 27.
10. Coakley J.J. Sports in Society: Issues and Controversies / J.J.Coakley. – Boston: McGrawHill, 2008. – 688 p.
11. Dađ'ova K. Introduction to adapted physical activities / K. Dađ'ova. – Prague: Charles University, 2007. - 82 p.
12. Dieffenbach K.D. More Similar than Different: The Psychological Environment of Paralympic / K.D. Dieffenbach, T.A. Statler // Sport. Journal of Sport Psychology in Action. – 2012. - № 3. – P. 109 - 118.
13. Falcao W. Coaches' Perceptions of Team Cohesion in Paralympic Sports / W. Falcao, G. Bloom, T. Loughhead // Adapted Physical Activity Quarterly. – 2015. - № 32. – P. 206 – 222.
14. Huang C. Negotiating Identities Through Disability / C. Huang, I. Brittain // Sociology of Sport Journal. – 2006. - № 23. – P. 352 – 375.

15. Omar-Fauzee M.S. The Participation Motive in the Paralympics / M.S. Omar-Fauzee, M. Manisah, G. Soh Kim, I. Norazillah // Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences. – 2010. – Vol. 2, № 1. – P. 250 – 272.
16. Roeder L.K. Selected attentional and interpersonal characteristics of wheelchair athletes / L.K. Roeder, P.M. Aufsesser // Palaestra. – 1986. - № 2. – P. 28 - 44.
17. Van de Vliet P. Paralympic athlete's health / P. Van de Vliet // British Journal of Sports Medicine. - 2012. – № 46. – P. 458 – 459.

### **Spisok vikoristanih dzherel**

1. Bojko G. M. Samoorganizacija sportsmeniv visokoї kvalifikaciї jak sub'ektiv dijalt'nosti v paralimpijs'komu sporti / G. M. Bojko // Visnik Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. Ser. : Pedagogichni nauki. Fizichne vihovannja ta sport. - 2014. - Vip. 118(1). - S. 28-31.
2. Briskin Ju. A. Sport invalidiv : Pidruch. / Ju. A. Briskin. - K. : Olimp. I-ra, 2006. - 264 c.
3. Kulik A.A. Lichnostnyj potencial kak psihologicheskoe uslovie kachestva zhizni (na primere sportsmenov - paralimpijcev) / A.A.Kulik // Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2014. - № 4 (60). – T. 1. – S . 130 - 134.
4. Leont'ev D.A. Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika / pod. red. D.A. Leont'eva. M.: Smysl, 2011. – 675 s.
5. Mar'jasova D.A. Psihicheskaja adaptacija sportsmenov-invalidov s porazheniem oporno-dvigatel'nogo apparata : avtoref. diss... kand. med. nauk: 14.01.06; 14.03.11 / D.A. Mar'jasova. – M., 2013. – 25 s.
6. Maslov D. V. Zhenshhiny v paralimpijskom dvizhenii, shtrih k «psihologicheskomu portretu» / D. V. Maslov, A. A. Rudovskij // Materialy I Vserossijskogo kongressa «Medicina dlja sporta». – M., 2011. – S. 269 - 276.
7. Serdjuk L.Z. Psihologija motivaciї uchinnja majbutnih fahivciv: sistemno-sinergetichnij pidhid / L.Z.Serdjuk. – K. : Universitet «Ukraїna», 2012. – 323 s.
8. Shuba V.V. Psihologo-pedagogichna organizacija navchal'no-trenaval'nogo procesu paralimpijcev z urazhennjam oporno-ruhovogo aparatu / V. V. Shuba // Pedagogika, psihologija ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vihovannja i sportu. - 2012. - № 7. - S. 126-129.
9. Brasile F.N. Psychological factors that influence participation in wheelchair basketball / F.N. Brasile // Palaestra. – 1988. - № 3. – P. 16 – 27.
10. Coakley J.J. Sports in Society: Issues and Controversies / J.J.Coakley. – Boston: McGrawHill, 2008. – 688 p.
11. Dad'ova K. Introduction to adapted physical activities / K. Dad'ova. – Prague: Charles University, 2007. - 82 p.
12. Dieffenbach K.D. More Similar than Different: The Psychological Environment of Paralympic / K.D. Dieffenbach, T.A. Statler // Sport. Journal of Sport Psychology in Action. – 2012. - № 3. – P. 109 - 118.
13. Falcao W. Coaches' Perceptions of Team Cohesion in Paralympic Sports / W. Falcao, G. Bloom, T. Loughhead // Adapted Physical Activity Quarterly. – 2015. - № 32. – P. 206 – 222.
14. Huang C. Negotiating Identities Through Disability / C. Huang, I. Brittain // Sociology of Sport Journal. – 2006. - № 23. – P. 352 – 375.
15. Omar-Fauzee M.S. The Participation Motive in the Paralympics / M.S. Omar-Fauzee, M. Manisah, G. Soh Kim, I. Norazillah // Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences. – 2010. – Vol. 2, № 1. – P. 250 – 272.
16. Roeder L.K. Selected attentional and interpersonal characteristics of wheelchair athletes / L.K. Roeder, P.M. Aufsesser // Palaestra. – 1986. - № 2. – P. 28 - 44.
17. Van de Vliet P. Paralympic athlete's health / P. Van de Vliet // British Journal of Sports Medicine. - 2012. – № 46. – P. 458 – 459.

**Shamyh O.M. Psychological peculiarities of self-realization in sports activities for people with disabilities.** The article discuss psychological peculiarities of self-realization of people

with disabilities in modern society as an aspect of the social issue of "peer to peer" integration. Psychological opportunities of sportive activities that create conditions for development of personal potential and reserves for life goal achievement, self-improvement and self-realization are revealed. Psychological characteristics of sportive trainings and competitions are highlighted as a factor of personal development in Paralympics.

*Keywords:* self-realization, self-understanding, disability, paralympics

**УДК 159.922.8: 159.923.2**

*Шамне А.В.*

## **ДИХОТОМІЯ ЯК СПОСІБ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ І МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

**Шамне А.В. Дихотомія як спосіб наукового мислення і метод дослідження психосоціального розвитку особистості.** У статті розглянуто особливості дихотомічного аналізу як методу дослідження системних явищ у психології. Зміст дихотомій психосоціального розвитку проаналізовано на трьох рівнях аналізу – методологічному, теоретичному і емпіричному. Дихотомії «індивідуальне – соціальне», «детермінація – самодетермінація», «зовнішнє – внутрішнє» фіксують основні протиріччя психосоціального розвитку та відповідають змісту вікових задач отрочтва. Сутність конструктивного психосоціального розвитку полягає в оптимальному розв'язанні функціональних дихотомій «прагнення до переваги – соціальний інтерес», «самоактуалізація – умовні цінності», «детермінація – самовизначення».

*Ключові слова:* психосоціальний розвиток, особистість, дорослішання, підлітково-юнацький вік, дихотомія, дихотомічний аналіз.

**Шамне А.В. Дихотомия как способ научного мышления и метод исследования психосоциального развития личности.** В статье рассмотрены особенности дихотомического анализа как метода исследования системных явлений в психологии. Содержание дихотомий психосоциального развития проанализированы на трех уровнях анализа – методологическом, теоретическом и эмпирическом. Дихотомии «индивидуальное – социальное», «детерминация – самодетерминация», «внешнее – внутреннее» фиксируют основные противоречия психосоциального развития и соответствуют содержанию возрастных задач отрочества. Сущность конструктивного психосоциального развития заключается в оптимальном разрешении функциональных дихотомий «стремление к превосходству – социальный интерес», «самореализация – условные ценности», «детерминация – самоопределение».

*Ключевые слова:* психосоциальное развитие, личность, взросление, подростково-юношеский возраст, дихотомия, дихотомический анализ.

**Вступ.** Формулювання наукової проблематики через протиставлення основних понять і положень є одним з найбільш плідних способів наукового мислення на всіх рівнях аналізу – від парадигмальних позицій (природоцентризм – соціоцентризм, природнича – гуманістична, природнича – гуманітарна, соціоцентрична – антропоцентрична парадигми) до аналізу окремих явищ та категорій. Переваги дихотомічного аналізу визначаються особливістю психології, для якої характерна постійна поляризація понять. Тому дихотомія є адекватним методом концептуалізації системних явищ психіки і їх розвитку.

**Вихідні передумови.** Класичне розуміння дихотомії тісно пов'язане з парадигмою раціоналізму, заснованого на розвитку науки, яка фіксує реальність через рух протилежностей. Але дихотомія не тотожна діалектиці, оскільки окреслює стійкий простір, що включає єдність існування і не існування будь-яких властивостей об'єктів, або ж самих об'єктів [11].